

สถาบันพระพุทธศาสนากับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการจัดการศึกษา

พระครูวิรุฬห์สุตคุณ (อุดมศักดิ์ อุตตสกุโก)
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อีเมล: udon921@gmail.com

บทคัดย่อ

บทบาทของสถาบันทางศาสนาในการปฏิรูปการเรียนรู้และการจัดการศึกษา ซึ่งก็คือการบูรณาการศาสนาเข้ากับการศึกษาให้เกิดความรู้คู่คุณธรรมสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้อย่างเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง ปัจจุบันปัญหาสังคมมีสูง หากจะนำเอาสถาบันพระพุทธศาสนาเข้าไปช่วยในการจัดการศึกษาด้วยน่าจะเข้าไปส่งเสริมในส่วนธรรมะสถาบันศาสนาสนับสนุนการปฏิรูปการศึกษา โดยเข้าไปช่วยให้ผู้ได้รับการศึกษาใช้วิชาความรู้อย่างมีธรรมะแทนการใช้กิเลสนำหน้าคนที่ได้รับการศึกษามีความเก่งกล้าทุกด้าน หากไม่มีธรรมะ ไม่รู้จักชีวิตดีพอ ก็จะไปสร้างปัญหาอย่างไม่จบสิ้น การใช้ธรรมะเป็นพื้นฐานรองรับวิชาทั้งปวงจึงมีความจำเป็นต่อการปฏิรูปการศึกษาที่จะดำเนินต่อไป

คำสำคัญ: สถาบันพระพุทธศาสนา, การมีส่วนร่วม, การจัดการศึกษา

Buddhist Institute with participation in the promotion of education management

Phrakhruwiroonsutakhun (Udomsak Auttamasakko)
Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: udon921@gmail.com/093-5429642

ABSTRACT

Education management the role of religious institutions in the reform of learning. Integrating religion into the education, knowledge, morality comply with National Education Act. While high social it is not a social problem, If the Buddhist Institute to help in the education. Religious institutions support educational reform. By use the knowledge of the Dharma have the ability. But if not, Will cause problems. The Dhamma it is the foundation for sustainable living.

Keywords: Buddhist institute, Participation, Education Management

บทนำ

แนวคิด นโยบาย และกฎหมายที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัด การศึกษา พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มาตรา 12 ระบุว่า นอกเหนือจากรัฐเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน..สถาบัน ศาสนา..มี สิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน “และมาตรา 58 ระบุว่า” ให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุน ด้านงบประมาณ...ทั้งจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน...สถาบันศาสนา... สถาบันสังคมอื่นมาใช้ในการจัดการศึกษา

จะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ในการจัดการศึกษา ซึ่งในแวดวงการศึกษาไทยก่อนที่จะมี พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ก็ได้มีโครงการที่เรียกว่า “บวร” หรือ การประสานงาน ความร่วมมือในการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ระหว่าง บ้าน-วัด-โรงเรียน ซึ่งสำนักงานพระพุทธ ศาสนาแห่งชาติ ได้นำหลักการการมีส่วนร่วม “บวร” คือ บ้าน-วัด-โรงเรียน และราชการ มาขับเคลื่อนการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในทุกด้านในโครงการ “วัดพัฒนาต้นแบบ” และการที่ จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการศึกษาได้นั้น จำเป็นจะต้องมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการศึกษา ก่อนกล่าวคือ ต้องให้ประชาชนมีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมก่อน ผู้บริหารสถานศึกษา พระ ภิกษุ บุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบล รวมถึงประชาชนทั่วไปในชุมชนต้องเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร เนื้อหาสาระและเป้าหมายในการจัดการศึกษาให้มีการประชุมชี้แจงให้ทราบถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งศักยภาพและความรู้จากผู้คน ที่อยู่นอกรั้วโรงเรียน แต่ที่สำคัญคือ การปรับเปลี่ยน กระบวนทัศน์ความเข้าใจของโรงเรียนเสียใหม่ ในสิทธิการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาจากทุกภาคส่วน เพื่อ โรงเรียนจะเปิดใจกว้างต่อแนวทางที่สร้างสรรค์ยิ่งขึ้น ซึ่งกำลังเป็นแนวโน้มใหญ่ที่เกิดขึ้นในการจัดการ ศึกษา บทบาท การมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครองนั้น มีได้ตั้งแต่ในระดับปฏิบัติและระดับนโยบายใน ระดับปฏิบัติได้แก่ การเป็นครูร่วมสอนที่มีสาระสำคัญมากกว่าการเป็นอาสาสมัครคือการทำหน้าที่ผู้ปกครองจะ มีส่วนร่วมในการกำหนดบทเรียนและกิจกรรมการเรียนการสอนร่วมกับครูในชั้นเรียนของลูก เนื่องจากผู้ ปกครองจำนวนไม่น้อยมีประสบการณ์ทั้งทางวิชาการและวิชาชีพ ที่อาจให้ข้อมูลความรู้ ความชำนาญ เฉพาะที่มากกว่าตำราเรียน ทั้งนี้ครูร่วมสอนควรจะต้องวางแผนหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การสร้างกิจกรรมหนุนเสริม ไปจนถึงการติดตามประเมินผลร่วมกับครู ควรสร้างความสัมพันธ์เพื่อเกื้อ หนุนร่วมมือกันต่อไป (สุชาดา จักรพิสุทธ์, 2548, หน้า 43)

ความหมายของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมตั้งแต่คิดโครงการ กิจกรรม โดยเริ่มต้นปัญหา สาเหตุ วางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ ระดมทรัพยากร การกำหนดเป้าหมาย สรุปล ติดตามและประเมินผล

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชน หรือองค์กรของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทั้งทางตรงหรือทางอ้อมใน ขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง หรือทุกขั้นตอนในกิจกรรมของสถานศึกษา

การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาส ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่าย นับแต่การแสดงความคิดเห็น การวางแผนการดำเนินงานและการแก้ปัญหา ตลอดจนการควบคุม ติดตามประเมินผลเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

ลักษณะและระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา มี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมโดยตรง หมายถึง ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมโดย การกระทำด้วยตนเอง และ 2) การมีส่วนร่วมโดยอ้อม หมายถึง ผู้มีส่วนร่วมเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยผ่านตัวแทนหรือบุคคลอื่น (ชำนาญ ปาณวงษ์, 2544, หน้า 20)

ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน แบ่งเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมแบบข้อจำกัดทำให้ไม่สามารถร่วมกันอย่างเต็มที่ รายงานการประเมินสถานภาพการมีส่วนร่วมของสถาบันพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมการจัดการศึกษา 29 การมีส่วนร่วมจึงมีลักษณะเป็นการมาร่วมกิจกรรมตามที่โรงเรียนร้องขอ แต่ไม่มีการตัดสินใจ เช่น การสนับสนุนโดยบริจาคทรัพย์สินของ

2. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนแบบบางส่วน (Partial Participation) เป็นการเข้ามาเกี่ยวข้องในระดับเข้มข้นมากกว่าชายขอบ โดยมีลักษณะมีส่วนร่วมแบบริเริ่มงาน ร่วมงานสนับสนุนด้วยการบริจาค หรือร่วมมือกันทำงาน ร่วมแสดงความคิดเห็น ตัดสินใจได้บ้าง แต่การคิดริเริ่มกิจกรรมยังเริ่มต้นจากโรงเรียนและสามารถมีส่วนร่วมได้ทุกกิจกรรม ยกเว้นกิจกรรมการเรียนการสอน

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมที่มีอำนาจในการตัดสินใจ ได้อย่างเต็มที่ ส่วนใหญ่เป็นการมีส่วนร่วมของผู้นำหลักในชุมชน เช่น เจ้าอาวาส ประธานคณะกรรมการโรงเรียน หรือกลุ่มบุคคลที่มีบทบาท ในอันที่จะชี้แนะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ซึ่งการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจะต้องพยายามดึงฝ่ายต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด การสร้าง และพัฒนา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550, หน้า 30)

นอกจากหลักสูตรการบริหารการเรียนการสอน การจัดกระบวนการเรียนการสอน แล้วการจัดการศึกษาที่จะบรรลุเป้าหมายได้นั้น ต้องอาศัยพลังของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และมีบทบาทในการจัดการศึกษา เพราะปัจจุบันการจัดการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนมีอยู่อย่างจำกัด ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งส่งผลถึงการจัดการศึกษาในโรงเรียนให้ประสบผลสำเร็จ บรรลุเป้าหมายที่ผู้จัดการศึกษารวมทั้งชุมชนได้ตั้งเป้าและกำหนดเกณฑ์เอาไว้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการที่ชุมชนเข้ามามีบทบาท

ในการจัดการศึกษานั้นเป็นตัวกำหนดทิศทางของการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่สำคัญยิ่ง ทั้งนี้ควรมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผน การปรับปรุงและพัฒนากระบวนการบริหารงานด้านการศึกษาได้อย่างเหมาะสม และนำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา เพื่อประกอบการพิจารณาส่งเสริม สนับสนุน และปรับปรุง การดำเนินงานการบริหารจัดการศึกษาในท้องถิ่น และโรงเรียน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ด้านชนบท ด้านสังคมและการเมืองทั้งนี้ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ที่มุ่งเน้นคนเป็นสำคัญมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ ได้พยายามเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาจากระดับบนลงล่าง (Top - down) มาเป็นจากระดับล่างขึ้นบน (Bottom - up) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ โอคเลย์ (Oakley) (Project Design Implementation and Evaluation, 1987, p.125) ได้กล่าวว่า แนวทางจากระดับล่างขึ้นบนนี้ เกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดหาย (Missing ingredient) ในกระบวนการพัฒนา การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมีนิกวิชาการได้อธิบายและให้ความหมาย ปัจจัย ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน รูปแบบของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการจัด

ทั้งนี้ การที่สมาชิกทุกคนในชุมชนสามารถมีโอกาสเข้าร่วมดำเนินการและมีอิทธิพลในกิจกรรมและกระบวนการพัฒนา ทั้งยังได้รับผลแห่งการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกันด้วย ทั้งนี้การมีส่วนร่วมสามารถมีได้หลากหลายรูปแบบ โดยครอบคลุมไปถึงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การให้คำปรึกษา การสร้างกลไกเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจให้ผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม (United Nation, 1981, p.11)

ในกระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเองในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร โดย WHO/UNICEF กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดอันดับความสำคัญของการเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยจุดมุ่งเน้นคือการให้อำนาจการตัดสินใจแก่ ประชาชนในชนบท (WHO/ UNICEF, 1978, p.15)

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมในทัศนะการพัฒนาชนบทว่าการมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับประชาชน 4 ประการ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรด้วยวิธีการอย่างไร
2. มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรสนับสนุนโครงการ
3. มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากโครงการพัฒนา

4. มีส่วนร่วมในการประเมินโครงการ

(Cohen, John M., & Uphoff, Norman T, 1989, pp. 324-328)

โดยสรุปการมีส่วนร่วม หมายถึง ลักษณะของการเข้าไปกระทำร่วมกันโดยบุคคลที่อยู่เป็นกลุ่มชนทั้งทางด้านนามธรรมคือจิตใจ ความคิด และอารมณ์ ทั้งทางด้านรูปธรรมคือลักษณะของกิจกรรมที่เข้าไปมีผลประโยชน์และการรับผิดชอบร่วมกันของกลุ่มชน หน่วยงาน หรือองค์กรใด ๆ ก็ตาม ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นปัจจัยส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนให้ไปสู่เป้าหมายของแต่ละองค์กรหรือหน่วยงานใด ๆ ก็ตามให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จตามความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา

ปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านคุณลักษณะของผู้บริหาร ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ด้านความรู้ความเข้าใจในการจัดการศึกษาและด้านสภาพแวดล้อมจึงเป็นข้อค้นพบที่ยืนยันว่าคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นผู้แทนจากชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมบริหารและจัดการศึกษาจะต้องอาศัยปัจจัยดังกล่าวเป็นสำคัญ ดังนั้นถ้าต้องการให้คณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานมีส่วนร่วมมากขึ้น ควรพัฒนาปัจจัยด้านคุณลักษณะของผู้บริหารเป็นอันดับแรก

ทั้งนี้ ปัจจัยพื้นฐานใน การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ประการ คือ

1. ปัจจัยของสิ่งจูงใจจากสภาพความเป็นจริงของชาวชนบทจะเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ทั้งในแง่การร่วมแรง ร่วมทรัพยากร หรืออื่น ๆ นั้น มีเหตุผลอยู่ 2 ประการ คือประการแรก การที่มองเห็นว่าตนจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป ซึ่งถือเป็นเรื่องของ การกระตุ้นให้เกิดมีสิ่งจูงใจ ประการที่สอง การได้รับการบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อนให้เข้าร่วม โดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ ซึ่งถือเป็นเรื่องของ การก่อให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

2. ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วม แม้ว่าชาวชนบทเป็นจำนวนมากจะเห็นประโยชน์ของการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา แต่ก็ไม่อาจจะเข้าร่วมกิจกรรมได้เนื่องจากไม่เห็นช่องทางของการเข้าร่วมหรือเข้าร่วมแล้วก็ไม่ได้รับผลที่คาดคิดเอาไว้ เนื่องจาก การเข้ามามีส่วนร่วมกันนั้นมิได้มีการจัดรูปแบบการสัมพันธ์ที่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ กฎระเบียบแบบแผน และลักษณะการทำงาน เป็นต้น ดังนั้น ปัจจัยพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทาง ในการเข้าร่วม จึงควรมีลักษณะดังนี้ 1) เปิดโอกาสให้ทุก ๆ คนมีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยการเข้าร่วมอาจในรูปของการมีตัวแทนหรือเข้าร่วมโดยตรงก็ได้ 2) ควรมีเวลากำหนดที่ชัดเจน เพื่อผู้เข้าร่วมจะสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเอง ได้ตามสภาพเป็นจริงของตน และ 3) กำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอย่างไร

3. ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยปกติที่ผ่านมาในกิจกรรมหนึ่ง ๆ

แม้ว่าประชาชนจะเห็นด้วย ได้มีโอกาสเข้าร่วม แต่ก็ไม่มีอาจกำหนดเป้าหมายวิธีการหรือผลประโยชน์ของกิจกรรม แต่จะขึ้นอยู่กับกำหนัดและการจัดสรรของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งไม่มีอาจก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (สุเมธ ทรายแก้ว, 2536, หน้า 20).

ขอบข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ขอบข่ายของการมีส่วนร่วมในการจัด การศึกษาไว้เป็นด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ด้านการวางแผน (Planning)

หน่วยงานทางการบริหารศึกษาต่าง ๆ ได้ให้ความหมายของการวางแผนไว้ว่า เป็นการพิจารณาและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล โดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการในการกำหนดสิ่งที่จะปฏิบัติในอนาคต เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ โดยการวางแผน หมายถึงการจัดทำแผน การจัดทำเอกสารแผน และผลผลิตที่สำคัญของการวางแผน ได้แก่ แผนงาน หรือโครงการ แต่สิ่งที่สำคัญคือ กระบวนการในการจัดทำแผน และการค้นหากลยุทธ์หรือวิธีการ ทำงานที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นในโครงการและกิจกรรมตามลำดับขั้นต่าง ๆ โดยในระบบการศึกษาจะมีรูปแบบของการวางแผนวิธีเชิงระบบ 8 ขั้น ดังนี้

1) การกำหนดปัญหาและความต้องการของชุมชน โรงเรียน นักเรียน ตลอดจนแผนการแก้ปัญหาและการพัฒนา

2) กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหาและการบรรลุความต้องการ

3) กำหนดวัตถุประสงค์ในรูปของพฤติกรรมหรือสิ่งที่สามารถวัดได้

4) กำหนดโครงการและวิธีดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

5) กำหนดทางเลือกในการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ

6) วิเคราะห์ทางเลือกจากความเป็นไปได้และค่าใช้จ่ายในการดำเนินการตามทางเลือก

7) เลือกทางเลือกที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุดหรือดีที่สุด

8) กำหนดงบประมาณและวงเงินสำหรับดำเนินการตามโครงการ

(อุทัย บุญประเสริฐ, 2538, หน้า 8)

สรุปได้ว่า การวางแผน คือ กระบวนการของการพิจารณาตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะทำอะไรอย่างไร มีการเลือกวัตถุประสงค์ นโยบาย โครงการ และวิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้นอย่างไร

2. ด้านการแสวงหาทรัพยากร (Allocation)

การแสวงหาทรัพยากรความหมายรวมทั้งการจัดการ และการจัดสรรทรัพยากรที่กำหนดไว้ในแผนงานและทรัพยากร (Recourse) ในที่นี้หมายถึง วัสดุ อุปกรณ์และเงินหรืองบประมาณสำหรับการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้ได้ตามแผนงาน โครงการที่กำหนดจากความหมายขอขบข้าย ดังกล่าว สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการแสวงหาทรัพยากร หมายถึง การเข้าไปร่วมดำเนินการ ช่วยเหลือ จัดหา หรือสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์หรือเงินค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานตามแผนงาน โครงการกิจกรรมของโรงเรียน ในท้องถิ่น ในที่นี้ต้องมีภาระตมทรัพยากรส่วนใหญ่เป็นทรัพยากร ที่จัดหา จัดซื้อ หรือจัดจ้างจากเงินงบประมาณของแผ่นดิน ทรัพยากรจากแหล่งอื่นมีน้อยมาก ทำให้เกิดปัญหาในการระดมทรัพยากรที่ต้องพึ่งพางบประมาณของรัฐ โดยไม่ได้นำทรัพยากรจากแหล่ง อื่นมาใช้เท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะรัฐมีบทบาทในการเป็นผู้จัดการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้รัฐจึง ควรเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ส่งเสริมและให้การสนับสนุนให้ฝ่ายอื่น ๆ เช่น เอกชน ชุมชน สถานประกอบการให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อระดมเงินทุนและทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ให้มากขึ้น การแสวงหาทรัพยากรของโรงเรียนส่วนใหญ่จะพบปัญหาเรื่องการนำทรัพยากรไปใช้ และความไม่เข้าใจของชุมชนในนโยบายของโรงเรียน ดังนี้

- 1) ปัญหาการใช้ทรัพยากรและความไม่เข้าใจของชุมชนในแนวนโยบายหรือระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน
- 2) ปัญหาเรื่องขีดความสามารถของทรัพยากร กล่าวคือวิทยากรมีพื้นฐานความรู้ไม่สูงนักทำให้จำกัดในการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่แก่นักเรียนได้ผลไม่ตรงตามที่โรงเรียนต้องการ
- 3) ปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจในความต้องการของโรงเรียน เป็นความไม่แน่ใจของเจ้าของสถานประกอบการที่มีต่อนักเรียนที่ออกฝึกงาน ทำให้ความร่วมมือต่าง ๆ ลดน้อยลง
- 4) ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจของชุมชน การขอความร่วมมือที่เป็นวัสดุหรือเงินทำให้เกิดความเดือดร้อน โรงเรียนมักขาดการสนับสนุนในส่วนนี้
- 5) ปัญหาคุณสมบัติของผู้บริหารโรงเรียน ชุมชนมีความไว้วางใจในตัวผู้บริหารมากน้อยเพียงใดในการนำทรัพยากรที่ตนมอบให้ไปใช้อย่างถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์

(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2528, หน้า 730)

ดังนั้น ปัญหาในการดำเนินงานของโรงเรียน จึงต้องระลึกเสมอว่าเป็นการรบกวนหรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชุมชนมากน้อยหรือไม่ อย่างไร ซึ่งโดยหลักการแล้วโรงเรียนประถมศึกษาซึ่งถือว่าเป็นหน่วยงานของทางราชการและจัดตั้งขึ้น เพื่อให้บริหารทางการศึกษาแก่ชุมชนน่าจะดำเนินงาน โดยงบประมาณของทางราชการทั้งหมด แต่ในทางปฏิบัติจริง ๆ แล้วโรงเรียนไม่สามารถทำอย่างนั้นได้ ทั้งนี้จากเหตุผลและความจำเป็นหลายประการ คือ

- 1) ความจำกัดของงบประมาณ เนื่องจากโรงเรียนประถมศึกษาจำนวนมากการจัดตั้งและจัดสรรงบประมาณให้ตามความต้องการของโรงเรียนทุกอย่างจึงทำได้ยาก งบประมาณ ส่วนใหญ่จัดให้

ตามความจำเป็นเท่านั้น ทางโรงเรียนจึงจำเป็นต้องหาทรัพยากรบางส่วนจากชุมชน มาช่วยในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียน

2) ความสมบูรณ์ของทรัพยากรในชุมชนชุมชนส่วนใหญ่จะมีทรัพยากรอยู่หลายประเภทและทรัพยากรบางอย่างไม่สามารถหาได้จากภายในโรงเรียนหรือจัดหาได้ด้วยเงินงบประมาณ ของทางราชการ เช่น สถานประกอบอาชีพภายในชุมชนหรือทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ เช่น แม่น้ำ น้ำตกซึ่งสิ่งเหล่านี้ โรงเรียนสามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี

3) เพื่อผลในแง่ของจิตวิทยา การที่โรงเรียนได้เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามาช่วยเหลือโรงเรียนในรูปแบบต่างๆ นั้น เท่ากับเป็นแนวทางสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนให้ แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ชุมชนจะรู้สึกว่าเป็นโรงเรียนเป็นของตนและพร้อมที่จะช่วยเหลือ ป้องกัน สนับสนุน โรงเรียนเมื่อถึงเวลาจำเป็น

อภิธานิยธรรมหัวใจสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักอภิธานิยธรรม 7 ว่า เป็นหลักธรรมอันนำมาซึ่งความสงบสุขของสังคม กล่าวคือเป็นหลักธรรมแห่งการอยู่ร่วมกัน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในด้านการบริหารงาน เพราะเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของพระภิกษุอย่างแท้จริง ทั้งยังเอื้อประโยชน์ต่อบุคคลรอบข้างด้วยหลักธรรมนี้จะสามารถนำไปสู่วิถีทางแห่งการแก้ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นไปเพื่อความรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาและยัง เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่มีกล่าวถึงการเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชน เป็นพุทธวิธีการบริหาร ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีที่ควรนำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลที่ดีแก่หน่วยงาน โดยหลักอภิธานิยธรรม 7 ของกษัตริย์วัชชี หรือ วัชชีอภิธานิยธรรม 7 คือ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง ประกอบด้วย

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า: พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมันตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม
4. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
5. บรรดาภคบุตรภคมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขึ้นใจ
6. เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมมิภพสิทธิ์ที่เคยให้เคยทำจัดให้ความอารักขา

คุ้มครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป)

7. ตั้งใจว่าขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้น โดยผาสูก (ที.ม. 10/68/86)

ทั้งนี้ หลักกติกขุบริหานิยธรรมไว้ว่าข้อที่ 1 และข้อที่ 2 พูดถึงการประชุมของคนที่อยู่เป็นหมวดหมู่กัน จำเป็นจะต้องมีการประชุมปรึกษาในกิจการงานและกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามหน้าที่ การประชุมจึงต้องมีบ่อย ๆ เพื่อให้สามารถติดตามศึกษาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทันที่ ใน การเข้าร่วมประชุม นั้น ต้องพร้อมเพรียงกันประชุม เพราะกรรมในพระพุทธศาสนาที่ถือว่าถูกต้อง จะต้องพร้อมเพรียงกันกระทำ ไม่ใช่ต่างคนต่างทำหรือว่าคนหนึ่งทำ คนหนึ่งไม่เห็นด้วย และเมื่อประชุมไปแล้วก็ต้องอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ใช่หนีจะลุกไปกลางคันก็ลุกไป แต่จะต้องประชุมกันจนตลอดไป นอกจากเกิดเหตุสุดวิสัยขึ้นมาจริง ๆ จึงออกไปตามมติของสงฆ์ได้ แต่จะต้องยอมรับมติต่าง ๆ ซึ่งสงฆ์ได้ลงไปในขณะที่เราไม่อยู่ในที่ประชุม กิจการอันใดที่เป็นภาระของหมู่คณะ ไม่ว่าจะภายในบ้านหรือว่าภายในวัด หรือว่าภายในสังคม ตลอดถึงประเทศชาติก็ตามจะต้องพร้อมเพรียงกันปฏิบัติภารกิจเหล่านั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และพร้อมเพรียงกันทำงานอันเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของหมู่ของคณะนั้น ๆ ไม่ให้มีความบกพร่อง

หลักกติกขุบริหานิยธรรมในข้อ 3 นี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงหลักการประพฤติปฏิบัติพระพุทธศาสนาก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งและคำสอนของพระองค์ ดังนั้น เรื่องอะไรที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ ก็ถือประพฤติปฏิบัติไปตามนั้น ไม่มีการบัญญัติเพิ่มเติม ไม่มีการแก้ไขสิ่งที่ทรงบัญญัติไว้ ทรงบัญญัติไว้ว่าอย่างไร ก็ต้องยึดถือประพฤติปฏิบัติไปอย่างนั้น ถ้าหากว่าไม่พอใจหรือไม่อาจปฏิบัติได้ ก็สึกออกไปเป็นฆราวาส ไม่ใช่จะมาแก้ไขตัดแปลงพระธรรมวินัย เพื่อให้ตนปฏิบัติได้โดยไม่ยอมรับนับถือหลักที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สักขาบทางอย่างถึงแม้ว่าในยุคในสมัยนี้ได้มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปมากก็ตาม แต่ก็ต้องยึดถือประพฤติปฏิบัติไปตามนั้น

หลักกติกขุบริหานิยธรรมในข้อที่ 4 อีกว่า ในหมู่ในคณะที่อยู่ร่วมกัน มีผู้หลักผู้ใหญ่ที่ลดหลั่นกันลงมาจำเป็นจะต้องให้ความเคารพนับถือต่อท่านที่เป็นใหญ่ในที่นั้น เช่น ภายในวัดก็ให้ความเคารพนับถือต่อเจ้าอาวาสและพระเถระผู้ใหญ่ที่เหนือตนขึ้นไป ข้อความที่ท่านแนะนำสั่งสอนแม้จะมีการดุด่าตำหนิไปบ้างแต่ถือว่าเป็นคำสั่งสอนที่เกิดขึ้นโดยเจตนาดี ผู้ที่อยู่ในสำนักของท่านจะต้องเชื่อถือและปฏิบัติตาม

หลักกติกขุบริหานิยธรรมข้อ 5 นี้ เกี่ยวกับการควบคุมอารมณ์ คนเรานั้นเหมือนกับนกที่ตายเพราะเหยื่อ หรือปลาที่ตายเพราะเหยื่อ คนก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน คือถ้าปล่อยให้ความอยากได้อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น ครอบงำใจแล้วโอกาสหนึ่งก็เป็นอันตราย เพราะความอยากเหล่านั้นการพยายามควบคุมจิตใจไม่ให้ทำอะไรไปตามอำนาจของความอยากทุกอย่างจึงเป็นทางเจริญของบุคคลเหล่านั้น

หลักกติกขุบริหานิยธรรมข้อ 6 เรื่องของเสนาสนะที่อยู่อาศัย ทรงสอนให้หาเสนาสนะที่เป็นปัจจัยโน้มน้อมไปเพื่อหาความสงบ โดยเน้นไปที่เสนาสนะป่า ซึ่งห่างจากเสียงรบกวน ไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครม

ซึ่งเป็นอันตรายต่อการกระทำความสงบ แต่ว่าในชั้นของการปฏิบัติ นั้น เราจะอยู่ที่ไหนก็ตาม ถ้าหากว่ามีเสียงรบกวนมาก ก็อย่าไปใส่ใจ สนใจต่อเสียงรบกวนเหล่านั้นให้มากกว่า ก็จะทำให้จิตใจให้เกิดความสงบได้

หลักกติกขุอปริหานิยธรรมข้อ 7 สุดท้ายถือว่าเป็นหลักสำคัญของคนที่อยู่ร่วมกันวัดหรือศาสนสถานในทางศาสนานั้นถือว่าเป็นคุณสมบัติกลางของพระศาสนา พระภิกษุสามเณรทุกรูปที่บวชมาถูกต้องตามพระธรรมวินัย มีศีล มีความคิดเห็นตรงต่อหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาจึงมีสิทธิที่จะเข้าอยู่ในอารามนั้นในวัดนั้น ดังนั้น ใครจะอยู่ในวัดใดก็ตามก็ต้องสร้างความรู้สึกร่วมกันที่จะพบเห็นเพื่อนภิกษุสามเณร ที่ยังไม่ได้อยู่ในวัดของเรา ก็ขอให้มา ที่มาแล้ว ก็ขอให้อยู่เป็นซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของ การสร้างความรู้สึกร่วมกันนั้น แม้จะไม่ลงมือประพฤติปฏิบัติ คือไม่ลงมือช่วยเหลือเกื้อกูลอะไรก็ตาม แต่เป็นการแสดงออกถึงความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่หวงที่อยู่ ความไม่ถือทิฐิของคนอื่นซึ่งแต่ละอย่างนั้นไม่ใช่เป็น เรื่องที่ทำได้ง่ายนักสุข (พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตญาณ), 2544, หน้า 106-109)

สรุป

หลักธรรมที่เรียกว่า อปริหานิยธรรม 7 คือ ธรรมะเพื่อป้องกันความเสื่อม และนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง โดย 2 ข้อใน 7 ข้อ ก็คือการหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุมเล็กประชุม และทำกิจกรรมที่พึงกระทำแน่นอนว่าถ้าไม่รวมตัวกันก็จะไม่มีพลัง แต่ต้องรวมตัวกันเป็นสังคมด้วย คือ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ตัดอาวุธทางปัญญา และใช้สันติวิธี"จากการผลักดันของรัฐธรรมนุญส่ง ผลให้เกิดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งตามพระราชบัญญัติ นั้นได้เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนของสังคมสามารถจัดการศึกษาได้ (All for Education) ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมี การจัดการศึกษาอบรมมีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรร ภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชนให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ

การให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และในกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้และการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันทางสังคมอื่นและการที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการศึกษาได้นั้นจำเป็นต้องมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการศึกษาก่อน กล่าวคือต้องให้ประชาชนมีความพร้อมในการเข้ามามี ส่วนร่วมก่อนผู้บริหารสถานศึกษา พระภิกษุบุคคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบล รวมถึงประชาชนทั่วไปในชุมชนต้องเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรเนื้อหาสาระและเป้าหมายในการจัดการศึกษาให้มีการประชุมชี้แจงให้ทราบถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งศักยภาพและความรู้จากผู้ที่อยู่นอกรั้วโรงเรียน แต่ที่สำคัญคือการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ความเข้าใจของโรงเรียนเสียใหม่ในสิทธิการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาจากทุก

ภาคส่วนเพื่อโรงเรียนจะเปิดใจกว้างต่อแนวทางที่สร้างสรรค์ยิ่งขึ้นซึ่งกำลังเป็นแนวโน้มใหญ่ที่เกิดขึ้นในการจัดการศึกษา บทบาทการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครองนั้นมีได้ตั้งแต่ในระดับปฏิบัติและระดับนโยบายในระดับปฏิบัติได้แก่การเป็นครูร่วมสอนที่มีสาระสำคัญมากกว่าการเป็นอาสาสมัครคือการทำหน้าที่ผู้ปกครองจะมีส่วนร่วมในการกำหนดบทเรียนและกิจกรรมการเรียนการสอนร่วมกับครูในชั้นเรียนของลูกเนื่องจากผู้ปกครองจำนวนไม่น้อยมีประสบการณ์ทั้งทางวิชาการและวิชาชีพที่อาจให้ข้อมูลความรู้ความชำนาญเฉพาะที่มากกว่าตำราเรียนทั้งนี้ครูร่วมสอนควรจะต้องวางแผนหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอนการสร้างกิจกรรมหนุนเสริม ไปจนถึงการติดตามประเมินผลร่วมกับครูสร้างความสัมพันธ์เพื่อเกื้อหนุนร่วมมือกันต่อไปได้ในอนาคตและนอกจากหลักสูตรการบริหารการเรียนการสอนการจัดการกระบวนการเรียนการสอนแล้วการจัดการศึกษาที่จะบรรลุเป้าหมายได้นั้นต้องอาศัยพลังของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และมีบทบาทในการจัดการศึกษาเพราะปัจจุบันการจัดการศึกษา กระบวนการเรียนการสอนการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนมีอยู่อย่างจำกัดซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งส่งผลถึงการจัดการศึกษา เอาไว้ซึ่งจะเห็นได้ว่าการที่ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษานั้นเป็นตัวกำหนดทิศทางของการจัดการศึกษาของโรงเรียน ตามสภาพที่เป็นจริง เพื่อที่จะได้วางแผนการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการบริหารงานด้านการศึกษาได้อย่างเหมาะสมและนำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาเพื่อประกอบการพิจารณาส่งเสริมสนับสนุน และปรับปรุงการดำเนินงานการบริหารจัดการศึกษาในท้องถิ่น และโรงเรียนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้อย่างเต็มที่และ มุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนในการจัดการศึกษาและพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนต่อไป

บรรณานุกรม

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตญาโณ). (2544). *ธรรมปริทรรศน์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. . (2528). *เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการโรงเรียนมัธยมศึกษา หน่วยที่ 12*. กรุงเทพฯ : ยูไนเต็ดโปรดักชั่น.

สุชาติ จักรพิสุทธิ์. . (2548). *ปฏิรูปการศึกษาใน สังคมไทย ชุมชนกับการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุเมธ ทรายแก้ว. (2536). *ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อุทัย บุญประเสริฐ. . (2538). *การวางแผนการศึกษา*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.